

ПРОБЛЕМИ СПІВІДНОШЕННЯ «ЗАКЛИКУ» І ЙОГО «ПУБЛІЧНОСТІ» ТА ЇХ МІСЦЕ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

PROBLEMS OF THE CORRELATION BETWEEN THE «APPEAL» AND ITS «PUBLICITY» AND THEIR PLACE IN THE SYSTEM OF OBJECTIVE ATTRIBUTES OF THE CRIME

Рубашенко М.А.,
доктор філософії в галузі права,
асистент кафедри кримінального права № 1

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена проблемним теоретичним та практичним питанням розуміння публічних закликів як наскрізного кримінально-правового поняття. Методами аналізу та синтезу здійснюється співвідношення між «закликом» та його «публічністю» з позиції їх полісемії та синонімії як самостійних понять. Обґрунтовується, що як «заклик», так і його «публічність» з точки зору системи ознак складу злочину характеризують не тільки діяння, а й предмет злочину.

Ключові слова: заклик, публічність, публічні заклики, інформаційна дія, предмет злочину.

Стаття посвячена теоретическим и практическим вопросам понимания публичных призывов как сквозного уголовно-правового понятия. Посредством анализа и синтеза осуществляется соотношение между «призывом» и его «публичностью» как самостоятельными понятиями. Обосновывается, что как «призыв», так и его «публичность» с точки зрения системы признаков состава преступления характеризуют не только деяния, но и предмет преступления.

Ключевые слова: призыв, публичность, публичные призывы, информационное воздействие, предмет преступления.

The article highlights the problematic theoretical and practical issues of understanding public appeals as a through criminal legal term. The author, using methods of analysis and synthesis, made a correlation between the "appeal" and its "publicity" as independent concepts. It is proved that both concepts – the "appeal" and its "publicity", from the point of view of the system of signs of the crime, characterize not only the acts, but also the subject (thing) of the crime. In practice, it is best to start setting up an appeal-subject (thing), and then establish an appeal-action.

It is concluded that the appeal (in itself) is not necessarily directed at a certain group of persons; by its content, it is also not necessarily indefinite (general). Meanwhile, the main feature of the appeal is its focus on changing people's behavior; this feature differentiates the appeal from the non-appeal.

The author says that the publicity of the appeal should be with the help of two related concepts disclosed: it is the addressee of information impact (the public whose psyche is subject to influence) and the addressee of information influence (the public that actually perceives the appeal). These addressees do not always coincide, but they together a public appeal from a non-public appeal delimit.

Key words: appeal, publicity, public appeals, information action, subject of a crime.

В умовах глобальної інформатизації суспільства та посилення інформаційного впливу на суспільні відносини неабиякого значення набуває правове забезпечення ефективного регулювання та охорони відносин у сфері поширення інформації. Недосконалість правового забезпечення породжує зловживання громадянами та іншими суб'єктами поширення інформації правом на свободу вираження, а так само – до «полювання на відьом» і політичних розприв з опонентами.

Чи не найважливішою складовою правового забезпечення охорони інформаційних відносин є протидія найбільш небезпечним проявам порушення права на інформацію, відповідальність за які встановлює чинний КК України, серед яких особливого поширення на практиці набули публічні заклики та розповсюдження матеріалів із закликами як специфічні інформаційні дії.

У науці кримінального права України публічні заклики до вчинення конкретних дій як самостійні (окремі) злочини почали досліджуватися відносно недавно та особливо актуалізувалися у зв'язку з відомими подіями в Криму та на Сході України. Окремі аспекти їх кримінально-правової характеристики знайшли своє вираження в працях О. Ф. Бантешева, І. В. Діордіци, Л. В. Дорош, О. В. Епель, В. М. Киричка, В. В. Кузнецова, В. К. Матвійчука, В. М. Мохончука, Л. В. Мошняги, Д. О. Олейнікова, М. А. Рубашенка, Є. Д. Скулиша, В. Я. Тація, В. П. Тихого, М. І. Хавронока, Р. Л. Чорного та деяких ін. Проте досі

неоднозначно вирішується питання про місце закликів як такого в системі ознак складу злочину, що обумовлює обрання науковцями різних підходів до визначення публічних закликів та їх ознак і, як наслідок, неоднакового правозастосування.

Метою статті є дослідити поняття «публічні заклики» та з'ясувати його зміст через окремих розгляд значення тих слів, які утворюють це поняття, урахувавши кореляційні зв'язки між ними, а також на основі цього – визначити місце «закликів» та їх «публічності» в системі ознак складу злочину.

У цій статті досягнення поставленої мети засновано на розумінні «публічних закликів» як наскрізного кримінально-правового поняття. Їх наскрізний характер автор цієї статті вже обґрунтував у своїх попередніх публікаціях. Як і будь-яке поняття, «публічні заклики» відображають певний предмет (предмети) дійсності, знаходячи своє матеріальне вираження в словах [7, с. 53]. Будь-яке поняття виражається словом, а значення та зміст «публічних закликів» виражається у словосполученні із двох слів – «публічні» та «заклики», кожне з яких, якщо його розглядати відокремлено, може бути розглянуто як окреме поняття із самостійними значеннями та смислами. З огляду на це, методологічно правильним убачається послідовне використання прийомів аналізу та синтезу: розкласти поняття «публічні заклики» на його складові, виділити їх окремі сторони і зв'язки, після цього – з'єднати проаналізовані

компоненти, фіксуючи корелятивні зв'язки. Це дозволить вирішити три важливі питання: 1) з'ясувати можливі значення поняття «заклики» та відмежувати їх від «незакликів», при цьому безвідносно до їх публічності; 2) з'ясувати значення «публічності» та відмежувати «публічні» заклики від «непублічних»; 3) прослідкувати кореляцію між «закликом» та його «публічністю» та визначити їх місце в системі ознак складу злочину. Вирішення цих теоретичних питань, при чому у вказаній послідовності, має серйозну практичну проєкцію, оскільки створює підґрунтя для вирішення питань про умови визнання поширення певної інформації кримінально-карним закликом.

Очевидно, що центральним (ключовим) словом у цій парі є «заклик», визначення якого в чинному законодавстві відсутнє. «Заклик» означає: 1) прохання, запрошення прийти, приїхати, з'явитися куди-небудь; звук, вигук, що кличе, закликає; 2) звертання до певної групи людей, у якому в стислій формі висловлено провідну ідею часу, політичну вимогу, завдання; відозва, гасло; прохання, вимога розгорнути яку-небудь діяльність, певним чином поводити себе; 3) (рідко) те саме, що виклик. «Закликати чи закликати (до чогось)» означає: 1) кликати, запрошувати когонебудь прийти, приїхати, з'явитися кудись з певною метою; кликати взагалі; 2) звертатися до якої-небудь групи людей з метою залучити їх до виконання якогось важливого завдання, вимоги тощо; пропонувати діяти в певному напрямі, певним чином поводити себе [2, с. 395; 15, с. 147-148]. Полісемія цих слів хоч і не створює критичних розбіжностей, але разом з тим, має суттєвий вплив на теорію і практику. Наведені значення цих слів та їх уживання одночасно і як іменника (позначає, називає предмет), і як дієслова (позначає рух, зміну), дозволяє зазначити наступне.

По-перше, заклик має дуалістичну (статико-динамічну) природу: з одного боку, він є інформаційною дією – передбачає передачу (рух) інформації від суб'єкта заклику до публіки та сприйняття її останньою (динамічний аспект), а, з другого, – власне він і є цією інформацією, що містить заклик як певний набір знаків (символів). З практичної точки зору суб'єкт правозастосування, як правило, передусім має справу із «закликом-текстом» – певною інформацією, що характеризується певним, визначеним відповідними статтями Особливої частини КК України, змістом та різною формою. Тільки потім у процесі досудового слідства виявляється динамічна складова заклику – процес «закликання», що може бути розкритий через механізм заклику як інформаційної дії.

Указана особливість заклику мала б знайти своє відображення і в теоретичній площині. Проте в юридичній літературі, у т. ч. й останніх публікаціях, аналіз об'єктивних характеристик заклику здійснюється виключно з позиції об'єктивної сторони складу злочину [1, с. 137-139, 141; 6, с. 8-9; 11, с. 273, 338-343; 14, с. 8-9, 32-34; 14, с. 83-86; 20, с. 180-192]. Пропонуємо послідовно розглядати заклик також і як предмет злочину, тобто з позиції об'єкта злочину як елемента складу злочину [10, с. 14-15, 146; 12, с. 68]. Це не тільки дозволить досягти взаємовпливу і ліквідації віддаленості між теорією та практикою, але й відповідатиме існуючим теоретичним напрацюванням теорії складу злочину та слугуватиме фундаментом вирішення багатьох істотних питань кримінальної відповідальності за публічні заклики за КК України. Слід зауважити, що подібна проблема виникає і з пов'язаним із публічним закликом діянням – розповсюдженням матеріалів із закликами, але там вона обумовлена насамперед дискусією про відмежування предмету злочину від засобів та/або знарядь вчинення злочину.

По-друге, наведені значення слів «закликати» та «заклик» фіксують обов'язкову спрямованість заклику до чогось (когось про щось), що виражено такими мовними ідентифікаторами, як: кликати, запрошувати, звертатися, пропонувати, прохати, вимагати, залучати тощо. Така ін-

формаційно-психологічна спрямованість, як здатність та направленість на корегування людської поведінки, є суттєвою ознакою заклику, що окреслює обсяг його поняття як такого та проводить видиму межу між закликом та незакликом. Відповідно, інформація, яка позбавлена такої здатності та направленості, не може містити заклику, тобто дії з такою інформацією можуть утворювати ознаки іншого складу злочину, не пов'язаного з публічними закликами.

Разом з тим, значення направленості на поведінку іншої особи мають і ряд інших слів в українській мові. Так, звернення до тлумачних словників показує, що, наприклад, такі слова, як «пропонувати», «схиляти», «спонукати», «переконуювати» і т. п., – за одним із своїх багатьох значень збігаються зі значенням слова «заклик» [2, с. 913, 1164, 1374, 1420]. Загалом це не є проблемою, оскільки зрозуміло, що не тільки окреме слово може відображати кілька різних смислів (понять), але й один і той же смисл (поняття) може бути виражений різними словами, що отримало назву синонімії [7, с. 53]. Однак полісемія слова та синонімія викликають суттєві труднощі в науці та техніці, зокрема й у кримінальному праві. Допущення неоднозначності тлумачення поняття «заклик» та його синонімічності з багатьма іншими словами в кримінальному праві загрожує унеможливленням розмежування публічних заликів як різновиду дій, описаних в диспозиції статті Особливої частини, з підбурюванням як виду співучасті, а також розмиванням меж між кримінально-карною та кримінально-правомірною поведінкою.

У зв'язку з цим постає питання, що ж вирізняє заклик з-поміж тих понять, що знаходяться разом з ним у єдиному синонімічному ряді. Чи є такою відмежувальною ознакою те, що заклик (незалежно від його публічності) за ступенем конкретизації змісту інформації, що передається, завжди схиляє (спрямовує) до невизначених (неконкретизованих) дій? Іншими словами, чи можна вважати хибним твердження «А. закликав публіку до конкретних за місцем, часом і способом вчинення дій», чи істинним може бути тільки твердження «А. закликав публіку до невизначених дій (дій, описаних загальним чином)»?

У науці панує думка, що закликом особа схиляє до вчинення діяння, ознаки якого визначені лише в загальних рисах, що власне й дозволяє відмежувати публічні заклики від підбурювання [8, с. 158; 9, с. 156; 14, с. 95; 21, с. 23], однак семантика слів «заклик» та «закликати», а також законодавче формулювання «публічні заклики до вчинення таких дій...» указують на штучність та недостатню обґрунтованість такого підходу. Тому, як убачається, ступінь визначеності (конкретності) дій, до яких закликає суб'єкт заклику, може бути як найбільш загальним, так і цілком конкретизованим (з визначенням суб'єкта їх виконання, місця, часу та інших об'єктивних обставин). Про останнє свідчить й судово практика [19].

Чи є такою відмежувальною ознакою те, що заклик як такий, безвідносно до його публічності, завжди спрямований до певної групи людей, а не до конкретної особи? Іншими словами, чи можна вважати хибним твердження «А. закликав Б. до певних дій», чи істинним може бути тільки твердження «А. закликав групу людей Б., В., Г. ... до певних дій»? З точки зору вище наведених значень слова «заклик» однозначного висновку про те, що заклик за своїм значенням вимагає публіки (певної групи людей, до якої його звернено), зробити не можна. І в розмовній (побутовій) лексиці, і в художній літературі, й інколи навіть у публіцистиці та юриспруденції – слова «заклик» і «закликати» нерідко вживаються не тільки стосовно групи людей, але й щодо конкретної (однієї) особи (наприклад, закликати когось в гості, закликати когось припинити певні дії тощо), хоча й зрозуміло, що, як правило, заклик спрямовується багатьом особам (групі людей, наговлу тощо). Це означає, що за своїм смислом заклик, так би

мовити, заходить на термінологічне поле багатьох суміжних понять: підбурювання до злочину (схилення іншого співучасника) та пособництва в злочині (надання порад, вказівок) як видів співучасті, а також «схилення до ...» (наприклад, ст. 315 КК України), «втягнення в ...» (наприклад, ст. 304 КК України), «перешкоджання...» (наприклад, ст. 114-1 КК України), «втручання в діяльність...» (наприклад, ст. 376 КК України) та деяких інших видів злочинних діянь.

Отже, можемо зробити кілька проміжних висновків: 1) за своїм смислом «заклик» як такий позначає лише здатність та спрямованість на здійснення інформаційно-психологічного впливу; 2) поняття заклику (безвідносно до його публічності) може наповнювати зміст багатьох інших кримінально-правових понять, а не тільки «публічних закликів»; 3) заклик займає особливе місце в структурі складу злочину, адже він є: з одного боку, – предметом відповідних злочинів, а, з другого, – суспільно небезпечною дією; 4) немає підстав визначати заклик (безвідносно до публічності) таким, що завжди звернений лише до групи людей (публіки) або таким, що завжди характеризується невизначеним (неконкретизованим) змістом.

Далі закономірно виникає потреба у з'ясуванні змісту понять «публічний» та «публіка». Звернення до тлумачних словників показує наступну їх семантику. Прикметник «публічний» означає такий: 1) який відбувається в присутності публіки, людей, прилюдний; 2) призначений для широкого відвідування, користування; громадський; 3) такий, що стосується до публіки. Водночас іменник «публіка» має такі значення: 1) люди, що перебувають де-небудь як глядачі, слухачі, відвідувачі; певні кола глядачів, читачів і т. ін.; 2) люди, народ, товариство [2, с. 1187; 16, с. 382-383].

Аналіз визначень поняття публічності закликів, що існують у науці кримінального права та в судовій практиці, показав, що вони в основному базуються на семантичних значеннях цих слів. А, зважаючи на їх очевидну полісемію, визначення публічних закликів у науковій літературі суттєво різняться між собою, що обумовлює різні підходи до конструкції складу та моменту закінчення злочину. Так, більшість учених розкривають публічність, акцентуючи увагу на спрямованості, зверненості закликів до невизначеної кількості осіб, окремих груп людей, або, іншими словами, – на спрямованості та кількісній характеристиці адресата закликів. В окремих дослідженнях під час характеристики публічності закликів акцент робиться на обстановах їх учинення – відкритість, учинення в присутності невизначеної чи значної кількості осіб (натовпу). Нарешті, є джерела, у яких однаково акцентується увага як на кількісній характеристиці адресата, так і на обставині заклику [12, с. 116-118].

Ураховуючи полісемію та існуючі наукової дискусії, убачається необхідним у теоретичному плані виділити щонайменше два різних значення поняття, які можна використовувати стосовно публічних закликів: 1) публіка як адресат інформаційного впливу – ті особи, на яких спрямовані спонукальні відомості змісту закликів, 2) публіка як адресат інформаційного повідомлення – безпосередній одержувач інформації, тобто ті, кому відповідні відомості фактично доводилися до відома. Усі інші особи – ті, до кого заклики не спрямовувались та/або ті, до відома яких вони не доводились, – становлять таку публіку, яка не має значення для визначення природи публічного заклику та його ознак, однак може підлягати встановленню, коли мала місце фактична помилка або незаконна злочинна діяльність.

Адресат інформаційного впливу вказує на критерій, що визначає характер суспільної небезпечності дій, і характеризує зміст публічних закликів, порівняно зі змістом непублічних закликів. Адресат інформаційного повідомлення відображає особливість зовнішньої сторони ін-

формаційного повідомлення під час здійснення публічних закликів, порівняно із закликами непублічними, яка полягає у тому, що зміст закликів повідомляється не одній особі, а людям (публіці).

Як наслідок, ознака публічності заклику, як і сам заклик, також має дуалістичну природу. З одного боку, публічним є такий заклик, який звернений до значного (широкого) кола осіб. Така спрямованість на публіку, а не на конкретну особу, зазвичай знаходить свій прояв у системі знаків (символів), що складають відомості, як предмет злочину. Зовні вона виражається, як правило, через спонукальні відомості шляхом використання різноманітних словесних форм у поєднанні з указівкою в усній чи письмовій мові на кількісну характеристику адресата інформаційного впливу (наприклад, «ми повинні...», «для нас настав час...» тощо). Однак, вище вже зазначалося, що немає підстав уважати, що будь-який заклик як такий завжди спрямований до певної групи людей, адже закликати до певних дій можна й конкретну особу (наприклад, словесний імператив «необхідно діяти...» може стосуватися як групи людей, так і цілком конкретної особи). Це означає, що публіка як адресат інформаційного впливу (статичний аспект) не може претендувати на самостійність у визначенні публічності заклику, адже не здатна охопити всі можливі прояви «публічності».

З другого боку, публічним є такий заклик, який повідомляється, доводиться до відома публіки – значному (широкому) колу осіб. У цьому контексті публічність характеризує заклик з об'єктивної сторони як інформаційне діяння, що відбувається в певних умовах часу та місця, певним способом, з використанням тих чи інших засобів тощо. Однак і поняття публіки як адресату інформаційного повідомлення (динамічний аспект), не може претендувати на самостійність, оскільки до відома групи людей може бути доведений заклик, який спрямовувався виключно конкретній особі.

Таким чином, обидва значення «публічності» заклику є обов'язковими для його розуміння. Наявність публіки і як адресату інформаційного впливу, і як адресату інформаційного повідомлення є тими ознаками, що характеризують «публічність» закликів і, що найважливіше, дозволяють відмежувати публічний заклик від непублічного. У багатьох випадках учинення публічних закликів ці адресати збігаються. Ними виступає та сама публіка, наприклад, на мітингу промовець виголошує заклики, звернені до учасників мітингу. Однак це не є обов'язковим для визнання закликів публічними. Можливі випадки, коли здійснюється інформаційне повідомлення одній публіці, а адресатом інформаційного впливу виступає інша публіка (наприклад, заклики до дій спрямовані народним депутатам, а повідомляються мітингувальникам). Більше того, безпосередня присутність адресата інформаційного впливу в місці здійснення інформаційного повідомлення взагалі не є обов'язковою (наприклад, повідомлення закликів через радіо, телебачення, інші засоби зв'язку). Водночас «публічність» заклику відсутня, якщо: а) його спрямовано виключно конкретній особі (адресат інфо-впливу – непублічний), але доведено до відома багатьох осіб (адресат інфо-повідомлення – публічний), або б) його спрямовано багатьом особам (адресат інфо-впливу – публічний), але доведено до відома однієї особи (адресат інфо-повідомлення – непублічний).

Зважаючи на це, можна зробити такі проміжні висновки: 1) «публічність» учинення заклику звужує обсяг поняття самого «публічного заклику», порівняно із «закликом», оскільки серед усіх закликів публічним буде лише той, інформаційно-психологічний вплив якого був спрямований на публіку – значне коло осіб (в протизагугу впливу на конкретну особу); 2) публічність заклику означає не тільки те, що його спрямовано на публіку, а також і те, що його було доведено до відома публіки (не обов'язково тієї ж, на

яку планувався вплив); доведеність до відома як завершена дія вимагається лише для закінченого публічного закликів, а незакінчена злочинна діяльність передбачає, як мінімум, спрямованість на повідомлення закликів публіці; 3) публічність закликів в структурі складу злочину характеризує його з об'єктивної сторони (адресат інфо-впливу), а також знаходить свій прояв у предметі злочину – змісті тих закликів, що повідомляються (адресат інфо-повідомлення).

Синтез попередніх пунктів дослідження дозволяє, з одного боку, – вирішити цілий ряд проблемних питань теорії і практики застосування кримінального закону, а, з другого, – виявляє проблеми, які потребують окремих наукових досліджень, та які, природно, не можна вирішити лише в межах однієї наукової статті. У будь-якому разі аналіз та висвітлення у науковій літературі об'єктивних ознак публічних закликів лише з позиції суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони, не є правильним. Такий стан речей є зрозумілим, оскільки публічний заклик дійсно існує незалежно від свідомості і волі особи, є явищем об'єктивного (предметного) світу. Однак публічний заклик має свою специфіку одночасно і як процес (діяння), і як предмет.

Таким чином, у тих складах злочинів, об'єктивну сторону яких утворюють публічні заклики до вчинення певних дій, обов'язковою ознакою складу злочину є також інформація, а точніше – відомості, що містять заклики. Як правильно підмітив В. Я. Тацій, «у тих складах злочинів, де предмет є обов'язковою ознакою, саме він найчастіше встановлюється раніше за інших, і нерідко за допомогою отриманих про нього даних з'ясовуються інші складові ознаки складу злочину» [17, с. 92].

Зважаючи на те, що саме предмет насамперед дозволяє ідентифікувати злочин, на практиці в цілях економії ре-

пресії та на підставі логіки кваліфікації злочину публічні заклики слід встановлювати, починаючи з виявлення (публічних) закликів як предмету злочину. Практика ж показує, що суди (а тим більше й органи досудового слідства) взагалі не бачать в цих складах предмет злочину і не переймаються його доведенням, обмежившись констатацією самого діяння. Це, у свою чергу, нерідко призводить до поверхового аналізу вчиненого особою діяння на предмет його відповідності ознакам діяння, описаного в кримінальному законі, а значить – до слабкої обґрунтованості судових рішень та помилок у кримінально-правовій кваліфікації.

Неоднозначною у зв'язку з цим виглядає також існуюча переважаюча практика, коли наявність публічних закликів встановлюється експертом [3; 4; 5], а органи досудового слідства та суд, взявши «на озброєння» висновок експерта, не беруться оцінювати цей висновок критично та встановлювати інші важливі ознаки та зв'язки. Експерт однозначно може встановити наявність закликів, якщо для цього потрібні спеціальні знання, зокрема, у галузі мовознавства та соціолінгвістики, однак, зважаючи на особливу (дуалістичну) природу «публічності», для її встановлення одних тільки експертних досліджень недостатньо. Експерти-лінгвісти не досліджують зовнішню сторону діяння, на підставі чого тільки й можна зробити висновок про публіку як адресата інформаційного повідомлення. Відповідний висновок може зробити тільки правозастосувач на підставі усіх зібраних доказів. Експертства може допомогти у з'ясуванні лише одного з компонентів «публічності», а саме – спрямованості закликів на публіку, тобто встановити адресата інформаційного впливу шляхом аналізу використовуваних у закликів словесних форм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бантишев О. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія / О. Ф. Бантишев, О. В. Шамара. – 3-тє вид., переробл. та доп. – Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. – 198 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпін'я : «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Вирок Дергачівського районного суду Харківської області у справі № 619/4590/14-к від 02 жовтня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40721468>.
4. Вирок Краматорського міського суду Донецької області у справі № 234/9873/14-к від 03 листопада 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41193137>.
5. Вирок Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області у справі № 1-кп/537/257/2014 від 20 серпня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40202024>. – Заголовок з екрана.
6. Епель О. В. Кримінальна відповідальність за публічні заклики до вчинення терористичного акту : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. В. Епель ; ХНУВС. – Х. : Б. в., 2013. – 20 с.
7. Иванов Е. А. Логика : учебник / Е. А. Иванов. – М. : Изд-во БЕК, 1998. – 309 с.
8. Иногамова-Хегай Л. В. Публичные призывы в системе Особенной части УК РФ / Л. В. Иногамова-Хегай // Системность в уголовном праве : материалы II Росс. конгр. уголовн. права, 31 мая 2007. – М. : Велби, 2007. – С. 157–160.
9. Кибальник А. Г. Преступления против мира и безопасности человечества / А. Г. Кибальник, И. Г. Соломоненко / Под. науч. ред. проф. А. В. Наумова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 385 с.
10. Кримінальне право України. Особлива частина : посібник для підготовки до іспитів / В. І. Тютюгін, О. Д. Комаров, М. А. Рубашченко. – 2-ге вид., переробл. та доп. – Х. : Право, 2017. – 160 с.
11. Мохончук С. М. Злочини проти миру і безпеки людства : генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві та законі : монографія / С. М. Мохончук. – Х. : Право, 2013. – 528 с.
12. Рубашченко М. А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України : монографія / М. А. Рубашченко. – Х. : Право, 2016. – 286 с.
13. Сичевський В. В. Науково-практичний коментар до Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України) / В. В. Сичевський, Є. І. Харитонов, Д. О. Олейніков. – Х. : Право, 2016. – 232 с.
14. Скулиш Є. Д. Злочини проти основ національної безпеки України : навчальний посібник / Є. Д. Скулиш, О. Ю. Звонарьов. – К. : Наук.-вид. відділ Нац. акад. СБУ, 2011. – 220 с.
15. Словник сучасної української мови. Т. 3. – 1972. – С. 147–148 // Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
16. Словник сучасної української мови. Т. 8. – 1977. – С. 382–383 // Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
17. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія / В. Я. Тацій. – Х. : Право, 2016. – 256 с.
18. Тацій В. Я. Питання кримінально-правової охорони основ національної безпеки України (Розділ 2) / Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування : монографія / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, Л. М. Демидова та ін. – Х. : Право, 2017. – 400 с.
19. Ухвала Колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 вересня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/18246119>.
20. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України : проблеми кримінально-правової теорії та практики : монографія / О. А. Чуваков ; відп. ред. О. М. Костенко. – Одеса : Фенікс, 2017. – 362 с.
21. Шибзухов З. А. Уголовная ответственность за публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / З. А. Шибзухов. – М. : Б. и., 2012. – 26 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agprf.org/aspirant/2012/shibzuhov.rtf>.